

MACARCA MEKTUPLARIYLA BUDİN BEYLERBEYİ SOKULLU MUSTAFA PAŞA (1566-1578)

Yasemin ALTAYLI*

Özet

Temeşvar (Temesvár), Füle, Kilis, Segedin (Szeged) ve Bosna beyliklerinin ardından 1566 Zigetvar (Szigetvár) seferi sırasında Arslan Paşa'nın (1565-1566) idamından sonra onun yerine Budin beylerbeyi tayin edilen Sokullu Mustafa Paşa, Budin'e atanan 12. beylerbeyi olup 12 yıllık görev süresiyle Budin'de en uzun süre görev yapan beylerbeyi idi. Görevi sırasında Budin'in ekonomik olarak kalkınmasına, özellikle tacir ve bezirganların yabancı dahi olsalar korunmalarına ve Budin halkının her türlü tehdit ve tehlikeden uzak kalmasına çalışmış, Macaristan'da çeşitli imar hareketlerinde bulunmuştur. İstanbul-Viyana arasındaki barışın bozulmamasına da gayret gösteren Mustafa Paşa, zaman zaman, Viyana tarafından İstanbul'a gönderilen hediye ve vergilerin gecikmesi, sınırlardaki huzursuzlular, çapul ve yağma gibi nedenlerle oldukça güç durumda kalmış, ancak iyi bir idareci ve siyasetçi olması nedeniyle bu meselelerin üstesinden gelmeyi başarmıştı. Ancak Mustafa Paşa'nın bu başarısı 1578'de Budin'de çıkan yangın ve neticesinde şehrin harap olmasıyla yok oldu. Bu olay bahane edilerek, İstanbul'da uzun süredir Mustafa Paşa'nın aleyhine yapılan çalışmalar, sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın da etkisiz kalmasıyla sonuç verdi ve Budin'in Büyük Mustafa'sı 30 Eylül 1578'de İstanbul'dan gönderilen cellatlar tarafından idam edildi.

Mustafa Paşa, 1566-1578 yılları arasındaki beylerbeyliği döneminde Viyana'ya ve Macarlara çok sayıda Macarca mektup göndermiştir. Paşa'nın kâtip ve tercümanları aracılığıyla kaleme aldığı bu mektuplar, onun Budin'deki yaşamını, vazifesinde karşılaştığı güçlükleri ve kendisinin nasıl bir beylerbeyi olduğunu objektif bir şekilde görmemizi sağlamaktadır. Çalışmamızda Budin beylerbeyi Sokullu Mustafa Paşa'yı kendisinin yazdığı bu Macarca mektuplardan da yararlanarak tanıma, Paşa'nın yaptıklarını kendi ağzından öğrenme ve konuyu objektif olarak değerlendirme imkanı bulmuş oluyoruz.

Anahtar Sözcükler: Mustafa Paşa, Sokullu, Budin, Macarca, Beylerbeyi, Mektuplar, Viyana.

* Araş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Hungaroloji Anabilim Dalı, altayli@humanity.ankara.edu.tr

Abstract

Sokullu Mustafa Pasha, Beglerbeg of Budin With His Letters in Hungarian Language (1566-1578)

Sokullu Mustafa Pasha, who had been appointed as Beglerbeg of Budin in place of Arslan Pasha (1565-1566) after his execution during Szigetvar War in 1566, was the 12th beglerbeg of Budin after his duties in Temesvár, Fülele, Kilis, Szeged and Bosnia and there had been nobody who performed this duty as long as he did. He tried to achieve the economic development of Budin, especially protection of merchants even if they were foreigners and he tried to keep peoples of Budin away from all kinds of threats and dangers and also he worked for public improvement in Hungary during his duty as a beglerbeg. Although Mustafa Pasha who struggled to keep peace between Istanbul and Vienna faced with some difficulties due to some reasons such as delays of presents and taxes sent to Istanbul, problems, pillage and booty at border, he was able to cope with these problems since he was a good manager and politician. However, success of Mustafa Pasha had been destroyed with a big fire in 1578 in Budin and ruin of the city as the result of this fire. As a result of efforts against Mustafa Pasha carried out for a very long time and Sokullu Mehmed Pasha's being unsuccessful to protect him and finally together with this big fire, Mustafa the Great of Budin was executed by the executioners sent from Istanbul on 30th of September, 1578.

Mustafa Pasha had sent too many letters in Hungarian language to Vienna and Hungary during this duty in 1566-1578. These letters written via his clerks and translators indicate objectively his life in Budin, difficulties he faced with during his duty and his duty as a beglerbeg. By examining Sokullu Mustafa Pasha beglerbeg of Budin via his letters in Hungarian language in our study, we have the opportunity to listen to him by his own words and also to make an evaluation from a different and impartial perspective.

Keywords: *Mustafa Pasha, Sokullu, Buda, Hungarian, Beglerbeg, Letters, Vienna.*

Sokullu Mustafa Paşa, Osmanlı tarihinde büyük yeri ve önemi olan Sokullu Ailesi'ne mensuptur. Kendisi Osmanlı tarihinin büyük serdar ve devlet adamlarından olan ünlü sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın da amcasının oğludur. Enderun'dan yetişen Sokullu Mustafa Paşa, çıkışında küçük mirahûr ve Temmuz-Ağustos 1555'te çakırcıbaşı oldu (Süreyya, 1996: 1181). 1546 tarihinde Temeşvar (Temesvár) paşalığına getirildi.¹ Bu

¹ Káldy-Nagy, Mustafa Paşa'nın Temeşvar'daki görevinin paşalık değil, defter kethüdalığı olduğunu bildirir: "23 Nisan 1553'te Temeşvar'da defter kethüdası olmuş altmış bin akçeli zeamet almıştır, 1556 tarihli Liva-i Temeşvar tımar defterinde bulunan kayıt da bunun göstergesidir: "ze'amet benam-i Mustafa kethüda-i defter-i vilayet-i Temeşvar, yekûn 60.765 akçe." (Káldy-Nagy, 1990: 655).

görevinin ardından hızla yükselerek sırasıyla Füle, Kilis, Segedin (Szeged) ve Bosna beyi oldu (Gévay, 1841: 11). Mustafa Paşa, Arslan Paşa'nın (1565-1566) Zigetvar seferi (1566) sırasında idam edilmesinden sonra onun yerine Budin beylerbeyi yapıldı ve 1574 yılında Budin beylerbeyliğinin yanında vezirlik payesi de aldı.²

*“Bosna paşası Mustafa ise bu arada
Vardı güçlü ordusuyla padişah karargahına
Paşa, nam salmış bir yiğitti Hırvatistan'da
Zira Krupa kalesini almıştı kendisi.*

*İmparator biliyordu onun yiğitliğini
Arslan'ın yerine hemen onu geçirdi
Ve alacak Arslan'ın canını
Çünkü görmüştü çok kabahatini.”* (Szörényi, 1993: 48).

Budin beylerbeyi Arslan Paşa, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle 3 Ağustos 1566'da idam edilmiş ve yerine Sokullu Mustafa Paşa getirilmişti. Mustafa Paşa tam bir belirsizlik döneminde makamına oturdu. Zira Zigetvar (Szigetvár) seferi yeni bitmiş, Zigetvar kalesi alınmış olmasına rağmen Kanunî Sultan Süleyman bu sefer sırasında hayatını kaybetmiş ve yerine geçen oğlu II. Selim'in Macaristan siyaseti henüz belli olmamıştı. Bu nedenler Mustafa Paşa'yı bir müddet İstanbul-Viyana arasındaki diplomasiye uzak tutmuştu, ancak kısa bir süre sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar başladı. Paşa'nın 1 Kasım 1566'da İmparator Maximilien'e yazdığı mektup barış döneminde yazılanlarla benzer olduğundan, iki ülke ilişkilerinin bu tarihe yakın bir dönemde düzene oturduğunu söyleyebiliriz.

Mustafa Paşa, Budin beylerbeyleri arasında 12 sene ile Budin'de en uzun süre görev yapan paşa idi. Kendisi aynı zamanda 1541 yılında Budin'in alınmasının ve Budin Beylerbeyliği'nin kurulmasının ardından Osmanlı'nın buraya atadığı 12. beylerbeyi olmuştu. 12 Yıllık bu uzun görev süresiyle Sokullu Mustafa Paşa, Budin'i en iyi tanıyan ve Budin'e en çok hizmet veren beylerbeyi idi. Görev süresi içerisinde daima Budin'in kalkınmasına

² Mustafa Paşa'dan önce Budin beylerbeyliği makamında bulunan Arslan Paşa (1565-1566), görev süresi içerisinde İstanbul ve Viyana'nın arasının iyi olmasına ve savaş yapılmamasına gayret etmişti. Ancak İstanbul'a gidecek hediyelerin ve verginin bir müddet gecikmesi ve sınırlardaki huzursuzluklar onu zor bir duruma düşürmüştü, İstanbul ve Viyana arasındaki ilişkiler bozulmuştu. İşte bu nedenle Osmanlılar sefer hazırlıklarına başladılar. Tam bu sırada Arslan Paşa kimseden müsaade almadan Palota kalesini kuşattı, ancak başarı sağlayamayarak Tata ve Veszprem (Veszprém) kalelerinin de elden çıkmasına neden oldu ve Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın gayretiyle Arslan Paşa 3 Ağustos 1566 tarihinde idam edildi (Altaylı, 2006: 33).

ve imarına, Osmanlı-Viyana arasındaki barışın muhafazasına, halkın ve özellikle de tacirlerin korunmasına çalışmış, bu konuda hiçbir külfet ve masraftan kaçınmamıştı. Nitekim yaptığı yazışmalardan da bunu açık bir şekilde görebiliriz. Bunların çok büyük bir kısmında, kendisinin, barışın muhafazası için hiçbir külfet ve masraftan kaçınmadığı ifadelerini kullandığını görüyoruz.

Mustafa Paşa Budin’de olduğu dönemde sayısız yazışma yapmıştı. Biz bu yazışmalardan, *A budai basák magyar nyelvű levelezése* adlı arşiv belgelerinin derlendiği eserde yer alan 123 mektubu inceleyeceğiz. Bu eserde, Mustafa Paşa’nın kâtipleri aracılığıyla yazdığı ilki 1 Kasım 1566’da İmparator Maximilien’e, sonuncusu ise 18 Eylül 1578’de Arşidük Ernest’e gönderilen toplam 123 Macarca mektup yer almaktadır. Bu mektuplardan 39’u İmparator Maximilien’e, 3’ü Yanikkale (Győr) komutanı Kont Eck Salm’a, 20’si İmparator Maximilien’in baş danışmanı ve Viyana Harp Şurası başkanı Johannes Trautson’a, 3’ü Korpona komutanı Johannes Krusith’e, 1’i Körtvélyes ve Lugas kadılarına, 1’i Bakabánya komutanı György Horváth’a, yine 1’i elçi Dávid Ungnad’a, 5’i Erdel beyi İstván Báthory’ye, 3’ü Kassa komutanı János Ruber’e, 2’si Nagyvárad komutanı Kristóf Báthory’ye, 1’i Ferdinand taraftarı János Balassi’ye, 1’i Ruslara, yine 1’i Komaran (Komárom) komutanı András Kielman’a, 2’si ismi bilinmeyen kişilere, 8’i Arşidük Károly’a, 8’i İmparator Rudolf’a, 23’ü Arşidük Ernest’e (Ernő) ve 1’i de András Kielman’dan sonra Komaran komutanlığına getirilen Ferdinand Samaria’ya gönderilmiştir.

Mustafa Paşa’nın kâtipleri aracılığıyla yazdırdığı bu mektuplar, dönemin tarihi olaylarını hiç bilinmeyen yönleriyle farklı bir açıdan yansıtmaları, Osmanlı’nın Macaristan siyaseti ile İstanbul-Viyana ilişkilerinin farklı yönlerini göstermesi açısından son derece önemlidirler. Bu yazışmalar vasıtasıyla biz, Mustafa Paşa’nın Budin’de ve Macaristan’da neler yaptığını, nasıl bir siyaset izlediğini, ne gibi sorunlarla karşılaştığını ve bunların sonuçlarını yazışmalarından örnekler vererek anlatmaya çalışacağız.

Kuşkusuz Mustafa Paşa’nın Budin’de üzerinde durduğu en önemli konulardan biri kendisine bağlı olan halkın ve özellikle de tacir ve bezirganların korunması idi. Paşa bu konulara inanılmaz bir hassasiyetle yaklaşıyor, bir tacirin zarar görmesi yahut sınırları dahilindeki bir kimsenin başına bir fenalık gelmesi halinde konuyla bizzat ilgileniyor, mağdur olan kimseyi sahipsiz bırakmıyordu. Bir defasında Nagyszombat’ta bulunan Kis Miklós adında bir kişinin şikayeti üzerine Mustafa Paşa, bu kişiyi korumak için durumu İmparator Maximilien’e kadar iletmişti:

“...Ayrıca Vác’lı Mihály Szabó’nun, Nagyszombat’taki Kis Miklós’a 4 bin forintlık bir borcu vardır... Zatiâlinizden, Szombat’taki kadınlara fakiri zarara uğratmamalarını ve gerekeni yapmalarını emretmenizi rica ediyoruz. Buna uyulmazsa meblağ tedarik edilene kadar burada adam alıkoyarız” (Takáts, Eckhart ve Szekfü, 1915: 66 -Bundan sonra B.B. şeklinde anılacaktır).³

Yine bir keresinde kaçırılan Yahudi bir tâcirin geri verilmesi için çok uğraşmış ve bu konuda Kont Eck Salm’a ve Johannes Trautson’a yazmıştı. Kont Eck Salm’a gönderdiği mektubunda şöyle demektedir:

“Keuy’den zengin bir Yahudi kaçırılmıştır... Zatiâliniz sevgili dostumdan, yüce imparatorumuzun durumdan haberi olmadan hazretlerinin çavuşunun, katırların, beraberindekilerle birlikte Yahudi’nin serbest bırakılmasını rica ediyorum.”⁴

Johannes Trautson’a ise şunları yazmış ve yeni bir teklif sunmuştur:

“...Ayrıca zatiâliniz, götürülenlerle birlikte Yahudi’yi de serbest bıraktırınız. Biz de memnun olmanız için Komaran’da yakalanan 3 Almanı serbest bırakırız”.⁵

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mustafa Paşa, kendisine bağlı olan halkın korunması konusuna büyük bir dikkat ve hassasiyet göstermiştir. Bu konuda ne derece büyük bir azimle çalıştığını gösterir sayısız örnek verebiliriz:

1576 Baharında Tatalılar Türklere saldırarak bunların arabalarını ve hayvanlarını götürmüşlerdi. İşte Mustafa Paşa bu çaresiz sıradan kimselerin şikayetleri üzerine pek çok kez Harp Şurası’na ve Maximilien’e yazmıştı:

“Ayrıca Tatalılar yakın bir zamanda biz Türklere ait 2 arabayı ve 4 öküzü zorla almıştır. Türkler bunlarla ağaç taşıyorlarmış. Ağaç taşımak o bölgede gidip gelen her biçare [kendi halinde olan] için serbesttir. Biz bu konuda Tata komutanına yazdık. Kendisi de kurdun ağzından kemiği almanın zor olduğunu yazmıştır... Zatiâlinizden, bahsi geçenlerin iade edilmesini rica ediyoruz”.⁶

“Tatalılar ve Komaranlıların Budin yakınlarında ağaç taşıyan bazı biçare [kendi halinde] Türklerin bunun için gerek duydukları 2 arabasını ve

³ no. 62, 7 Mart 1574.

⁴B.B. no. 31, s. 31, Kont Eck Salm’a, 9 Eylül 1567.

⁵ B.B. no. 32, s. 35, Johannes Trautson’a, 9 Eylül 1567.

⁶ B.B. no. 88, s. 90, İmparator Maximilien’e, 3 Nisan 1576.

4 öküzünü aldıklarını bildirmiş, ancak hala bu konuda cevap alamamışızdır”.⁷

“Ayrıca üzerlerinde birine zarar verecek bir bıçak dahi bulunmayan zavallı Türk dostlarımızın ağaç taşıdıkları 2 araba ve 4 öküz götürülmüştür”.⁸

Paşa, 2 Mayıs 1576 tarihinde koyunları kaçırılan tabiiyet bölgesindeki halkı için Maximilien’e öyle bir mektup yazmıştı ki bundan, onun halkına zarar verilmesi karşısındaki sert ve kararlı tutumunu açık bir şekilde görebiliriz:

“Tatalılar zavallı çiftçilerin bir sürüsünü zorla alıp götürmüşlerdir. Orada olsaydık şuna kesinlikle emin olunuz ki buna katlanamazdık. Onlar bizim intikam almamızı gerektiren işler yaparlar...Bunları zatiâlinizin bilgisine sunmuşuzdur. Bu bakımdan zatiâlinizden, onları yüce hükümdarımızın mülküne zarar verecek her türlü iş ve hareketten men etmenizi rica ediyoruz. Zira bunların sonu hiç iyi olmayacaktır. Zatiâliniz bu konuda çaba gösterirseniz, biz de gösteririz. Şehir ve köylerden bir tavuk dahi götürülürse sorumluluğu üstleniriz. Zatiâliniz götürülen koyunları geri verdirtiniz. Zira eğer zatiâliniz koyunları geri verdirtmezseniz, bunu her koyun için 10 yahut 20 katlık zararla ödetiriz”.⁹

Yine bir defasında Eğrililer Türk kafilisine saldırmışlar ve 2 kızı ile birlikte dul bir kadını kaçırmışlardı. İşte bunun üzerine Mustafa Paşa konuyla bizzat kendisi ilgilenmiş ve üst düzey beyler ile İmparator Maximilien’e kadın ve kızlarının derhal bırakılması için mektuplar göndermiştir. İmparatora gönderdiği 3 mektuptan ilki olan 9 Ekim 1570 tarihli mektup şöyledir:

“Geçtiğimiz günlerde Szeged’den (Seged) Csongrád’a (Çongrad) giden Türklerin içinde bulunan yaşlı bir kadınla yanında bulunan 2 kızı, Eğrili (Eger) Péter Kun tarafından götürülmüştür. Bunlar Eğri komutanının yanındadırlar. Zatiâlinizden onları serbest bıraktırmanızı rica ediyorum”.¹⁰

23 Haziran 1572 tarihli ikinci mektubunda şunları yazar:

“Péter Kun adlı kişi, verdiği zarar yetmezmiş gibi, bir de geri dönerken Nagy Szeged ve Csongrád arasında biçare Türklere saldırmıştır. Szeged’den Csongrád’a giden bu Türklerin arasında iki kızıyla birlikte bir de dul kadın

⁷ B.B. no. 99, s. 104, Johannes Trautson’a, 17 Mayıs 1576.

⁸ B.B. no. 107, s. 114, Arşidük Károly’a, 21 Temmuz 1576.

⁹ B.B. no. 96, s. 100.

¹⁰ B.B. no. 39, s. 43.

vardı. Bu Türklerin kimi boğazlanmış, kimisi de dul kadın ve kızlarıyla ya Eğri komutanının karısının yanına, ya da Onad kalesinde tutuluyorlarmış. Hangisinin doğru olduğunu bilmiyoruz. 6 Aralık'ta Spria adlı şehirden bize yazılmış bir mektuba göre, zatiâliniz Eğri komutanına dul kadın ve kızlarını bırakmasını emretmişsiniz. Zatiâlinize de onların serbest bırakıldığının söylendiğine eminiz. Zatiâlinizin emrine rağmen onların bırakıldığının söylenmesi düpedüz bir ihanettir. Böyle bir şey kesinlikle gerçekleşmemiştir. Bize bu kızlardan birinin Hıristiyan olduğu, diğerinin ise kendini suya attığı yalanı yazılmıştır. Bunların hiçbirisi doğru değildir. Bu kişi gerçekten yiğit bir kişi olsaydı, zatiâlinizin canını böyle sıkmaz, ahlaksızlık yapmazdı...”¹¹

Konuyla ilgili 18 Eylül 1572 tarihli son mektubunda ise:

“Péter Kun’un, Szeged ve Csongrád arasında iki kızıyla birlikte yakaladığı dul kadın hakkında da iki kez söz vermişsiniz. Ancak biz, zatiâlinizin Eğri komutanına emir verip vermediğinizi bilmiyoruz. Elçilerimiz oradan gelir gelmez zatiâlinizin vaatlerini ona bildirmiştik. Ancak dul kadın ve kızları verilmediği gibi, bu hususta bir cevap dahi yazılmaz” demiştir.¹²

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere bir beylerbeyinin saldırıya uğrayıp kaçırılan insanlar, halkından alınan koyunlar yahut mallar konusunda imparatora yazması ve bunların peşini bırakmayarak güçlü bir tavır sergilemesi, hatta tehdit etmesi son derece önemli bir olaydır. Bunlarla Mustafa Paşa’nın halkını korumasının ötesinde, o dönem Osmanlı’nın büyük gücünü de açık bir şekilde görebiliyor ve Mustafa Paşa’nın görevini hakkıyla ve cesur bir şekilde yerine getirmesinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu’nun bir beylerbeyine ne büyük bir güç ve yetkiyle hareket etme imkanı verdiğini de kanıtlamış oluyoruz.¹³ Üstelik son örnekte bahsi geçen dul kadın ve iki kızı için Mustafa Paşa’nın gönderdiği mektuplar Osmanlı’nın kadınlara verdiği önemin de bir göstergesidir. Zira Takáts’ın da belirttiği gibi o dönem

¹¹ B.B. no. 48, s. 53–54.

¹² B.B. no. 49, s. 54-55.

¹³ O dönem İmparator Maximilien’in dahi Sokullu Mustafa Paşa’nınki kadar cesur kararlar alamadığını görüyoruz. Örneğin bir defasında kendisine Türklerle ilgili şikayete gelen Bányaváros elçileri Türklerin esirlerini zorla Müslüman yaptıklarından şikayet etmiş, Maximilien elçilerin bu isteğini Türk tarafına iletme cesaretini dahi gösterememişti. Zira 1566 Zigetvar seferinden sonra Alman İmparatorluğu kendilerine sağladıkları para yardımını kesivermişti. Esasında Maximilien, Alman İmparatorluğu’nun 1576 tarihine kadar Krallık Macaristanı’na maddi yardımda bulunmaması sebebiyle Türklerle bir çatışma ya da savaş olmasından korkuyordu, bu nedenle tüm birliklerini sınırlarda her türlü aleyhtar faaliyetten kaçınmaları konusunda ciddi olarak uyarmıştı. (Acsády, 1897: 423). Osmanlı’nın büyük gücünü arkasına alan Mustafa Paşa, işte bu nedenlerle İmparator ile rahatça yazışabiliyor, gerektiğinde tehditten kaçınıyordu.

esir düşen bir kadına ahlak bakımından mahvolmuş gözüyle bakıldığından, onların kurtulmalarına fazla aldırış edilmez ve bunların geri istendiği pek görülmezdi (Takáts, 1970: 199). Ancak görüldüğü üzere Mustafa Paşa, bu kadın esirleri kurtarabilmek arzusuyla imparatora kadar şikayette bulunmuş, işin peşini bırakmamıştı.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi Sokullu Mustafa Paşa halkın şikayetlerini dinliyor, onların karşılaştıkları sorunlarla ilgileniyor ve bunları en yetkili mercilere taşıyarak konunun bizzat takipçisi oluyordu. Ancak kuşkusuz Paşa'nın yaptığı tüm işler bundan ibaret değildi. Paşa, Budin'de ve Macaristan'da yaptırdığı önemli imar hareketleriyle de kendisinden sıkça söz ettiriyordu. Hatta kendisini Budin'i imar ettiren ilk beylerbeyi olarak da kabul edebiliriz. Bugün dahi Paşa'nın Macaristan'da yaptırdığı eserleri görmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Kanunî Sultan Süleyman'ın vefat ettiği ve iç organlarının gömüldüğü Zigetvar'daki Kanunî Türbesi'dir. Bu türbe yıllarca Macaristan'a yapılan seferlerde Osmanlı ordularının durağı olmuştur.¹⁴ Macaristan'da bugün Rudás ve Királyfürdő isimleriyle anılan kaplıcaları da Mustafa Paşa yaptırmıştır. Paşa, Budin'in Debbâğhane (Tabán) denilen dış kısmında bir cami, onun karşısında bir kervansaray, kalede yine çok büyük bir cami ve ayrıca bir medrese, Budin'in Baruthane (Lópormalom) kısmında bir cami ve onun yanında kaplıca yaptırmış; Peşte'de 2 hamam, kervansaray, büyük bir cami inşa ettirmiş, buraların dışında Estergon (Esztergom), Kopan (Koppány), Tolna, Segedin (Szeged), Füle, Seçen (Szécsén), Novegrad (Nógrád), Şimontorna (Simontornya) ve Paks şehirlerinde de camiler, hamamlar, okullar ve kervansaraylar yaptırarak çeşitli imar hareketlerinde bulunmuş ve vakıflar tesis etmiştir (Gökbilgin, 1975: 172). Ayrıca Budin'in batı kapısı olan Ova Kapısı'nın (Fehérvár Kapısı) yanına bir kule inşa ettirmiştir (Bácskai, Gyáni ve Kubinyi, 2000: 69).

Mustafa Paşa'nın bu imar hareketleri yazışmalarına da yansımış, Macarlardan zaman zaman inşa işlerinde kullanılmak üzere malzeme istemiştir:

¹⁴ Bu türbe 1686'da Budin'in elden çıkması ile Habsburglar tarafından yok edilmiş olup bunun yerine 6 Eylül 1994 tarihinde dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de katılımlarıyla Zigetvar'da Macar-Türk Dostluk Parkı ile birlikte Kanunî Anıtı da açılmıştır. Esas itibarıyla bu anıt için kullanılan arsa Cserto kasabası tapu kayıtlarında önceleri "Hünkâr Mezarı", sonrasında ise "Türk Mezarı" adıyla kayıt altına alınmıştı. Yapılan kazılar neticesinde -anıtın yakınında bulunan Szolimán adlı köy de dikkate alınarak- Kanunî'nin otağını buraya kurduğu, bu arsa üzerinde öldüğü ve iç organlarının buraya gömüldüğü ortaya çıkmıştır. 3 ay gibi kısa bir sürede tamamlanan Kanunî'nin bu simgesel mezarı ve Macar-Türk Dostluk Parkı 6 Eylül 1994 günü saat 14:00'te Macar ve Türk davetlilerin huzurunda yapılan görkemli bir tören ile açılmıştır (Özel, 1995: 24).

“...Bundan önce inşaat için gerekli kiremit konusunda yüce imparatorudan izin istenmiş ve hazretleri bu konuda müsaade vermişti. ...Şimdi de sizden bu kiremitlerin getirilmesini sağlamak için bu konuyla ilgilenmenizi rica ederiz. Ayrıca şu an biz bir cami yaptırmak isteriz. Bunun için mümkün olduğunca çabuk bir şekilde zengin kişilerden alınacak 20 tomruk ve yaklaşık bin kadar kalas göndermenizi rica ederiz. Verdiklerimiz gibi iyi olsunlar...”¹⁵

Mustafa Paşa, Budin beylerbeyliğinde bulunduğu süre içerisinde daima iki imparatorluğun arasının iyi olmasına çalışmış, barışçı bir politika benimsemişti. Gerek Türkler, gerekse Macarlar tarafından seviliyordu. Öyle ki Macarlar kendisine “Nagy Musztafa (Koca/Büyük Mustafa)” demektedirler. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz paşanın barışçı bir politika sergilemesi ve insanları din ve milliyete göre ayırmayışı idi. Onun idareciliği sırasında Budin’de rahatça ibadet edilebilmesi için buraya Protestan vaizler dahi getirtilmişti (Takáts, 1970: 28). Bu konuyla ilgili olarak Mustafa Paşa’nın yazdığı iki mektuba rastlamaktayız. 7 Aralık 1573’te Kassa komutanı János Ruber’e şunları yazar:

“Vaiz meselesiyle de ilgilenmekteyiz. Bu nedenle onu vaaz versin diye (diğerlerinin arasında ders versin diye) bizim tarafa (malikaneye/çiftliğe) gönderdik, ancak dil bilmediğinden başka bir yolla András Váci bize gelirse yanımızda bulur”¹⁶

Yine 14 Şubat 1574’te János Ruber’e yazar:

“Vaiz meselesiyle ilgilenmekteyiz, zatiâliniz bu konuda hiçbir şeyden kuşku duymayınız. Her an bekliyoruz, söz verdiğimiz gibi aynı şekilde András Váci’den göndereceğiz”¹⁷

Mustafa Paşa sergilediği barışçı politikasını İmparator Maximilien’e gönderdiği 18 Eylül 1572 tarihli mektubuyla şu şekilde özetlemektedir:

“Yüce hükümdarımız bize her durumda barışı korumamızı buyurmuşlardır. Bu nedenle biz de hazretlerinin emirlerine karşı gelmemek için tüm gayretimizle barışın korunmasına çalışırız. Her şekilde barışın korunmasını isteriz. Barışa zarar verecek hiçbir iş yapılmaması konusunda tüm beylere emirlerimizi gönderdik. Bizim taraftan barışa zarar verecek

¹⁵ B.B. no. 144, s. 153. 9 Nisan 1578 tarih ve 144 numaralı mektup, Mustafa Paşa’dan Komaran komutanı Ferdinand Samaria’ya. Macar Ulusal Müzesi Arşivi, Kişisel Yazmalar: Mustafa Paşa.

¹⁶ B.B. no.59, s.63.

¹⁷ B.B. no.61, s. 65.

hiçbir hareket gelmeyeceğine eminiz. Umarız sizin taraftan da bir hareket gelmez”¹⁸.

Mustafa Paşa'nın izlediği barışçı politika onun her hareketi barış için kabul ettiği anlamına gelmemekteydi. Bu barış yanlısı beylerbeyi ülkesinin ve halkının menfaatlerine bir zarar geldiği vakit tamamıyla değişiyor ve tehditler savurmaktan geri kalmıyordu. Barış yanlısı politika her iki imparatorluk için de çok önemliydi, ancak Budin'de her şey ince bir çizginin üstünde seyrettiğinden tecrübeli bir politikacının barış ve çatışma sınırını iyi bilmesi gerekiyordu. Kimi zaman barışın olması için savaş ve çatışma gerekebilirdi. İşte bu ince çizgiyi çok iyi bilen Mustafa Paşa bu sayede Budin'de tam 12 sene hüküm sürmüştü. 19 Nisan 1576'da Johannes Trautson'a şöyle yazdı:

“...Bundan sonra şehirlere zarar verilirse, yalnız kişilere değil, bir hayvana dahi eziyet edilirse, yüce Tanrıya yemin ederim ki verilen zararın bin misli intikam alırım”¹⁹.

Yine 12 Eylül 1570 yılında bilinmeyen birine gönderdiği mektubunda Maroşlulara zarar veren, onların sürülerini çalan ve dur durak bilmeyen bazı kişiler hakkında şunları söylemiştir:

“Bu budalalar ceza çekmeyi hak etmişlerdir. Bundan sonra da onlara engel olmazsanız, duruma dayanamayarak bize yapılacak bir şeye iki katıyla karşılık vereceğimize emin olunuz. Bu nedenle savaşa sebebiyet verilmemesi için, onları rahat durmaları konusunda uyarınız”²⁰.

Budin beylerbeyleri için en tehlikeli konu kuşkusuz hediye gönderimi meselesi idi. Bu hediyeler adet olduğu üzere hediye adı altında İstanbul'a gönderilen vergi ve para anlamına geliyor ve karşı tarafın savaşı mı, yoksa barışı mı istediğinin bir işareti sayılıyordu. Budin'deki beylerbeyleri için en meşakkatli konulardan biri de işte bu hediye gönderimi meselesi idi. Zira gönderilmeyen yahut gecikmeli olarak gönderilen hediyeler İstanbul'daki büyük vezirleri kızdırıyor ve paşaları idama kadar sürükleyebiliyordu. Mustafa Paşa da tam 12 sene hediye gönderimi ile meşgul oldu. Önceleri zamanında gelen hediyeler bir müddet sonra geç gönderilmeye başladı. Paşa'nın bu nedenle zaman zaman büyük sıkıntılar yaşadığını görmekteyiz:

¹⁸ B.B. no. 49, s. 55.

¹⁹ B.B. no. 90, s. 93.

²⁰ B.B. no. 38, s. 42.

15 Ekim 1576'da Arşidük Károly'a:

"Hediyelerin bugün yarın teslim edileceği konusunda Komaran ve Tata komutanlarının bize birkaç mektubu olduğunu zatiâlinize bildirmek isteriz. Biz de onların yazılarına ve öncelikle sizin sözlerinize güvenerek bunu yüce hükümdarımıza bildirmişizdir...Bu nedenle hiçbir gecikmeye mahal verilmeden hediyeleri göndermenizi ve bizi yalancı durumuna düşürmemenizi rica ediyoruz".²¹

3 Temmuz 1576'da Johannes Trautson'a:

"Bundan önceki mektubumuzda, Roma imparatorunun hediyelerinin derhal gönderileceği sözünü vermiştiniz. Ancak bunun zamanı geçmiştir. Biz bu konuda yüce hükümdarımıza güvence de vermişizdir. Bu nedenle bunun sorumluluğunun bizde kalmasından korkarız. Bu gecikmenin sorumluluğunun bize yüklenmesi halinde, sizin verdiğiniz söze itimat ettiğimiz için cefa çekeriz".²²

Mustafa Paşa tüm bu zorluklarla uğraşırken, Babıâli'de onun Macaristan ve Budin için yaptığı her şey 19 Temmuz 1571'de Budin'de çıkan bir yangın ile unutuldu, bu yangında paşanın sarayı ve çok değerli olan ve muhtemelen Babıâli'ye gidecek hediyeler de yok oldu.²³ Bu durum İstanbul'da kendisinin aleyhine yapılan çalışmaları hızlandırdı. Zira akrabası ve koruyucusu Sokullu Mehmed Paşa'nın düşmanları onun da düşmanları idi. Yangından sorumlu tutulan Mustafa Paşa Babıâli'de tedbirsizlikle suçlandı. Ancak Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa gibi bir akrabasının olması sayesinde bu defalık ipek kordondan kurtulabildi.²⁴

²¹ B.B. no.120, s.128-129.

²² B.B. no. 104, s. 109.

²³ Bu yangın ile ilgili ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz, ancak yangının Budin'i büyük ölçüde tahrip ettiğini biliyoruz. Yangının barut patlamasıyla çıkmış olması da muhtemeldir. Mustafa Paşa'nın baruthanedeki tedbirsizliği buna sebep olmuş olabilir. Zira bu yangından 3 sene evvel Mustafa Paşa'ya barutların saklanması konusunda bir buyruk gelmişti. Buna göre Budin baruthanesinde işlenen barutların hepsinin Budin'de saklanmayıp Estergon, Peşte, Solnok ve Belgrad'a gönderilerek ateş almasından endişe edilmeyecek yerlerde muhafazası gerekiyordu (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 7 Numaralı Mühimme Defteri, 1999: h. 2029, s. 27).

Takâts, bu yangınla ilgili olarak şunları kaydeder: "1571 yazında Budin'de büyük bir yangın çıkar ve Mustafa Paşa'nın sarayı da yanar. Kendisi Kral Maximilien'e şunları yazar: Tanrıya şükür biz iyiyiz, ancak 19 Temmuz'da başımıza büyük bir talihsizlik geldi, her şeyimiz yandı, alevlerin arasından sadece oğlanlarımızla kurtulabildik. Zatiâlinizden ve bazı beylerden gelen kıymetli hediyelerin bir kısmı da yandı"(Takâts [tarihsiz]: 115).

²⁴ Paşa'nın yazışmalarından Sokullu Mehmed Paşa'nın çeşitli kereler Mustafa Paşa'yı dikkatli olması gerektiği konusunda uyardığını görüyoruz. Örneğin Mustafa Paşa 9 Ekim 1570 tarihinde İmparator Maximilien'e şunları yazmıştır: "...Yüce vezir Mehmed Paşa sayısız kez ebediyete kadar istirahat edeceğimiz bir yer işaret ederek bizi uyarıyordu daha iyi idi.."(B.B. no. 39, s. 43). Yine 8 Ağustos 1574 tarihinde Maximilien'e yazdı: "...Değerli efendimiz ve

1578 Yılında ise Budin’de büyük bir deprem (Takáts [tarihsiz]: 115) meydana gelmiş ve hemen ardından barut depolanan kuleye yıldırım düşmüştü. Bu durum karşısında Mustafa Paşa’nın İstanbul’daki düşmanları yeniden harekete geçti. Budin harap olduğundan şehrin yeniden imarı için yüklü bir paraya ihtiyaç duyulmuş, bu da Mustafa Paşa’yı çok zor bir duruma düşürmüştü.

İstván Szamosközy, 19 Mayıs 1578 tarihinde meydana gelen bu talihsiz olayla ilgili olarak şunları nakleder:

“O ay hava çok kuraktı. Bir gün gökyüzü karardı ve öğleden sonra korkunç bir fırtına şehre ulaştı. Şimşek ve yıldırım vardı. Gece yarısı Sigismund’un sarayının önündeki barutla dolu olan kuleye yıldırım düştü... Kule de saray da yıkıldı... Patlama o kadar kuvvetliydi ki toplar ve silahlar Tuna’ya uçtu... Ve nehir üzerindeki köprü birkaç yerden hasar aldı. Kralın hazineleri, yeraltında saklı olmalarına rağmen zarar gördüler... Sonraki sabah sis o kadar yoğundu ki insanlar birbirlerini göremediler. İnsanlar ümitsizlik içindeydi. Söylenene göre o gece 1.200 kişi öldü”(Ágoston, 2004: 551)

Yine Ágoston’a göre Sokulu Mustafa Paşa derhal İstanbul’a durumu bildirmiş ve Viyana’yı senelik vergisini vermeye zorlamıştı. Ayrıca Budin surlarının tamiri için Viyana’dan kereste, demir ve tuğla da talep etmiş ve bunların vergiden düşüleceğini bildirmişti. Ancak Viyana sadece kereste vereceğini açıkladı. 28 Temmuz’da 1.500 işçi ve 200 zanaatkar hasarı büyük ölçüde tamir ettiler. Tamir masrafı için ise Budin Vilâyeti’ndeki her evden 1 kuruş alındı ve bu şekilde 2.850.000 akçe toplandı (Ágoston, 2004: 552).

Esas itibariyle bu hadiseler gösterilerek Mustafa Paşa’nın hedef alınması sadece bahaneydi. Zira bu talihsiz olaylar meydana gelmeden önce de Mustafa Paşa arkasından bazı işlerin çevrildiğinin farkındaydı. Bu durumu 9 Haziran 1567 tarihli mektubunda Johannes Trautson’a bildirmişti:

*“...Kral János’un oğlu da imparatora sürekli hediyelerin gönderileceği şeklindeki sözlerin boş sözler olduğunu yazmaktadır... Zatiâlinizin yazdıklarınızdan bu işin (hediye gönderimi) gerçekleşeceğini düşünerek, sözlerinizden kuşku duymadım. Lâkin kralın oğlunun bunun gerçekleşmeyeceği şeklindeki yalan sözünden ötürü hazretleri bana yalnız bir değil, birkaç kere hiddetle yazmıştır. Arslan Paşa’nın hissettiği gibi ben de kendi kelle için endişe ederim...”*²⁵

hemşerimiz yüce vezir Mehmed Paşa’nın daha önce bu konuyu bildirmiş olması iyi olmuştur...” (B.B. no. 64, s. 68).

²⁵ B.B. no. 29, s. 29. 9 Haziran 1567, Mustafa Paşa’dan János Trautson’a.

29 Mayıs 1567 tarihinde ise Kont Eck Salm'a şunları yazmıştı:

“Ben zatiâlinizin yazdıklarından hiçbir kuşku duymamış ve sözünüze güvenerek yüce imparatorun kapısına (Babiâli) bu konuda yazmışım. Lâkin arkamdan kuyumu kazmaya başladığınızı hissedememişim. Bu nedenle sevgili dostum, bana bildirdiğiniz dostluğa kesinlikle inanmadım”.²⁶

Mustafa Paşa'nın 28 Nisan 1569 tarihli Korpona komutanı Krusith'e yazdığı mektup onun için yeni bir sorunu gündeme getirmişti: *Kâtip casusluğu*. Mustafa Paşa'nın kâtipliğini önceleri Estergon'da esir olan Mehmed Çelebi yapıyordu; Káldy-Nagy, kâtibin Mustafa Paşa'ya ait ilki 1 Kasım 1566 ve sonuncusu 18 Eylül 1578'de yazılmış toplam 129 mektup kaleme aldığını bildirmekte, ancak bunların hangi dil ya da dillerde yazıldığına değinmemektedir (Káldy-Nagy, 1990: 657). Johannes Krusith de bundan önce paşanın kâtibinin casusluk mektuplarının ortalıkta dolaştığını ima ederek kendisini tehdit etmiş olsa gerek, Mustafa Paşa 28 Nisan 1569 tarihli mektubunda bu konuda şu cevabı vermişti:

“Benim kâtibimin ihanetiyle ilgili çok yazı olduğunu yahut Novigrad (Nógrád) sancakbeyinin işi olduğu konusunda yazdıklarınızı anlamış bulunmaktayım. Benim kâtibim benim emrime karşı çıkarak hiçbir şekilde birine bir şey yazmaya cesaret edemez. Bunu yapan da pişman olur. Bu nedenle bir şey yazmışsa, bunu benim isteğimle yazmıştır...Zatiâliniz, yüce hükümdarımızın Babiâli'sine haber ve yazı yazmakta özgürsünüz. Sizin sözleriniz yüzünden beni öldürmez yahut görevden almazlar”.²⁷

Son zamanlar İstanbul, Mustafa Paşa'yı gözden çıkarmıştı. Babiâli'de, kendisinin Budin beylerbeyliği yaptığı süre içerisinde pek çok mal ve para biriktirmiş olduğuna dair bir dedikodu da yayılmıştı (Takáts, 1970: 50). Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa da onu eskisi gibi koruyamıyordu. Mustafa Paşa arkasından çevrilen bu işleri hissediyor ve Arslan Paşa ile aynı kaderi paylaşmaktan korkuyordu:

“Kendi kellem için endişe ederim, yaşlı imparator, Arslan Paşa'yı hiç yoktan idam ettirdi. Ben de aynı durumla karşılaşmaktan korkarım”(Takáts, [tarihsiz]: 103).

Nihayetinde Sokullu Mustafa Paşa, Sultan III. Murad (1574–1595) tarafından Arslan Paşa gibi idama mahkûm edildi. İstanbul'dan Budin'e gönderilen cellâtlar 30 Eylül 1578'de idam kararını uyguladılar.

²⁶ B.B. no. 26, s. 24-25.

²⁷ B.B. no.33, s. 38.

Peçevî, Mustafa Paşa'nın bu idam kararını 1578 yılında düşen yıldırıma ve yangına bağlayarak şunları nakleder:

“Budin saraylarına ve barut mahzenlerine yıldırım düşmesine neden olmakla suçlandı ve İstanbul'dan Büyük mir ahur Ferhad Ağa gelip onun Tanrı rahmetine kavuşmasına vesile oldu”(Peçevî, 1999: 25).

Takâts, Sokullu Mustafa Paşa'nın, idam kararını öğrenmesini ve idamın gerçekleşmesini şöyle anlatır:

“30 Eylül günü sabah 9'da 23 kişiyle Gallért Tepesi'ne vardılar. Buradan Mustafa Paşa'nın Tuna kıyısındaki sarayına gittiler. Paşanın kâhyası, Babiâli'den adamların geldiğini efendisine bildirmek istedi. Mustafa'nın saray muhafızı onları içeri almak istemedi. Ancak kamçıyla gözüne vurarak zorla saraya girdiler. Mustafa Paşa kibar bir şekilde bu yabancı Türkleri kabul etti ve onlarla el sıkıştı, kendilerine yer gösterdi. Sultanın mektubu verildi. Mustafa Paşa mektubu öptü ve açtı. Henüz 3 satır okumuştur ki hiddetle haykırdı: Sultan Budin'in tahribinden beni sorumlu tutuyor! Tam bu sırada cellâtlar boynuna urganı geçirdiler. Mustafa anında bunu parçaladı. Silahsız haldeki Mustafa ile cellâtlar arasında şiddetli bir mücadele başladı. Her daim güçlü olan Budin paşası, saldıranlara kuvvetli yumruklarıyla karşılık veriyordu. Bunlar güçlkle urganı yeniden boynuna geçirdiler ve onu yere indirerek dizlerinin üstüne oturtular. Mustafa son anlarını yaşamakta olduğunu hissederek işi yalvarmaya döktü. Boğulurken en küçük oğlu Mehmet ile vedalaşmak için 1 dakika daha yaşamak istedi. Cellâtlar merhamet göstermediler ve onu boğdular” (Takâts, [tarihsiz]: 118).

Böylece Macaristan'ın ekonomik açıdan kalkınmasında büyük hizmeti olan, daima iki ülke ilişkilerinin dostane bir şekilde devamına çalışan, ancak halkının güvenliğini her şeyin üstünde tutan Budin'in mimarı ve 12 yıllık beylerbeyi *Büyük Mustafa*, Budin'e bu şekilde veda etmiş oldu. Budin için Sokullu Mustafa Paşa dönemi de böylece kapandı. Kendisinden sonra Budin beylerbeyliğine Üveyis Paşa (Kara /1578–1580) getirildi. Ancak o da kendisinden sonra gelecek beylerbeyleri gibi, Sokullu Mustafa Paşa'nın yerini dolduramadı.

KAYNAKÇA

- ACSÁDY, Ignác. (1897). *A Magyar Nemzet Története, Magyarország Három Részre Oszlásának Története 1526-1608.*(Haz.: Sándor Szilágyi). c. V. Budapest: Az Athenaeum Irodalmi és Részvénytársulat.
- ÁGOSTON, Gábor. (2004). “XVI.Yüzyılda Macaristan’da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthânesi”. (Çev. Zafer Gölen). *Belleten* 67(249):541-552.
- ALTAYLI, Yasemin. (2006). “Budin Beylerbeyi Arslan Paşa (1565-1566)”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 19:33-51.
- BÁCSKAI, Vera, Gábor Gyáni, ve András Kubinyi. (2000). *Budapest Története, a Kezdetektől 1945-ig.* Budapest.
- BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ. (1999). *7 Numaralı Mühimme Defteri, Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi: V,* Ankara.
- GÉVAY, Antal. (1841). *A Budai Pasák,* Bécs.
- GÖKBİLGİN, Tayip. (1975). “Türk İdaesinde Budin”. *Atatürk Konferansları.* c. V. 1971-1972. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- KÁLDY-NAGY, Gyula. (1990). “Budin Beylerbeyi Mustafa Paşa (1566-1578)”. *Belleten* 54(210).
- ÖZEL, Mehmet. (1995). *Doğumunun 500. Yıldönümünde Zigetvar’da Kanunî Anıtı.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü.
- PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ. (1999). *Peçevî Tarihi.* (Haz. Bekir Sıtkı Baykal). c.II. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SÜREYYA, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmanî.* (Yayına Haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman). c. IV. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- SZÖRENYİ, László. (1993). *Zrínyi Miklós Szigeti Veszedelem Hősköltemény.* Budapest: Ikon.
- TAKÁTS, Sándor. (tarihsiz) *A Török Hódoltság Korából.* Budapest: Genius Kiadás.
- TAKÁTS, Sándor. (1970) *Macaristan Türk Âleminden Çizgiler.* (Çev. Sadrettin Karatay). İstanbul: MEB.
- TAKÁTS, Sándor, Ferenc Eckhart, ve Gyula Szekfü. (1915). *A Budai Basák Magyar Nyelvű Levelezése.* Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia.